

BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI SONRASINDA OSMANLI DEVLETİ'NİN KAZANIMLARI

OUTCOMES OF THE OTTOMAN STATE AFTER WORLD WAR

N. Fahri TAŞ¹

ÖZET: İtilâf devletleri safında Birinci Dünya Savaşı'na giren Osmanlı Devleti, bu savaştan yenik çıktı. XV. ve XVII. asrın güçlü devleti, bu savaş sonrasında ömrünü tamamladı.

Osmanlı Devleti, özellikle eğitim alanında çağın gelişmelerine ayak uyduramadığı için dünyanın gerisinde kaldı. Bu geri kalış, birçok dış ilişkinin de za'afa uğramasına sebep oldu. Sanâyi'leşen ülkeler, el atamadıkları Osmanlı topraklarını pazar yapabilmek için kıyasıya bir yarışın içine girdi. Bu yarış, ülkelerin denge politikaları gütmesine ve Osmanlı Devleti'nin de bu denge politikası çerçevesinde varlığını devam ettirmesine sebep oldu.

Varlığını başka ülkelerin dengesine göre sürdüren bir ülkenin daha uzun yaşaması zaten mümkün değildi. Birinci Dünya Savaşı bu denge politikasının sona ermesine sebep oldu.

Osmanlı Devleti, bu savaşta birçok kayıp vermesine rağmen, kazandığı değerler de oldu.

Anahtar sözcükler: Birinci Dünya Savaşı, Osmanlı, Devlet, Savaş

ABSTRACT: The Ottoman Empire, has been defeated in the World War I joined with the Central Powers against allies. Powerful empire of the XV. and XVII. centuries has completed her lifespan after the war. The Ottoman Empire has lagged behind because of failing to keep up with contemporary developments in the world particularly in the field of education. This regress caused weaknesses in internal politics as well as international relations. Industrialized countries has raced to conquer and share the Ottoman lands and market. Because of this race, the countries has pursued a balance policy, the Ottoman Empire has had to continue its presence within this balanced policy. It was difficult for a country to further survive based on other countries' policy framework. The First World War caused to the termination of this balance policy. Although the Ottoman Empire lost many in this war, gained some benefits also.

Keywords: First World War, the Ottoman, State, War

1. GİRİŞ

Sanâyi` inki lâbı sonunda teknoloji gücüne sâhip olan ve bu alanda gelişme gösteren ülkeler, XIX. yüzyılın ortalarından itibaren ihtiyaç duyduğu hammadde kaynaklarına sâhip olmak için menfaatlerinin bulunduğu ülkeler ile birleşip iki kutuplu bir dünyanın ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Özellikle sanâyi'si olan devletlerin bu kutuplaşması, farklı tarihlerde bir saftan diğer safa geçerek değişiklik göstermiş ise de Birinci Dünya Savaşı arifesinde "İtilâf" ve "İttifâk" adı verilen iki blokta toplanmıştır. Bu ülkelerin ortak tarafı, yerkürenin kendi aralarında parsellenmesi ve bu parselden en büyüğünü ele geçirmek veya mevcut konumunu korumaktır.

Dünyanın kayda değer ülkelerinin hemen hepsi Birinci Dünya Savaşı'nda yer almıştır. Asya, Avrupa, Afrika, Avustralya ve Amerika Birleşik Devletleri'nin 1917'de itilâf devletleri yanında savaşa girmesiyle, Amerika Kıt'ası da savaşa dâhil olmuştur. Kıt'aların iştirak ettiği bu yapı, dünyanın birçok noktasında birbirinden uzak cepheleleri ortaya çıkarmıştır. Bu cephelelerin büyük bir kısmında sıcak savaş sürerken, fiilî savaş olmayan yerlerdeki ülkeler ise en azından bu

¹ Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Öğretim Üyesi. nfatas@gmail.com

savaşın rüzgârına kapılmak mecburiyetinde kalmıştır. Bu anlamda Birinci Dünya Savaşı, gerçek anlamıyla yerkürenin her tarafını sarmıştır.

Osmanlı Devleti, müttefikleriyle birlikte bu mücadeleden yenik çıkmıştır. Gerek savaşın fiilî durumunda ve gerekse savaş sonrasında imzalanan antlaşmalar neticesinde varlığını Türkiye Cumhuriyeti devleti adıyla sürdüren Osmanlı Devleti, bu savaşta birçok zarara uğramasına rağmen, siyasî, iktisadî, sosyal ve politik alanda kazançlar da elde etmiştir. Bu çalışmada; Osmanlı Devleti'nin kayıplarının yanında, kazanımlarının neler olduğu üzerinde durulacaktır.

Osmanlı Devleti; 1914 yılına kadar, dünya ülkeleri bazında hangi konumda bulunduğunu kısaca hatırlattıktan sonra, savaşa girmemesi hâlinde kaybettiklerine ilâve olarak daha neleri kaybedeceği üzerinde durulacaktır. Savaş, Osmanlı Devleti'ni kapıda bekleyen bazı sıkıntılardan kurtarmıştır.

1- Osmanlı Devleti'nin Genel Kayıpları:

Asıl konumuz ile kıyas yapılabilmesi için, Birinci Dünya Savaşı sonunda Osmanlı Devleti'nin kayıplarını kısaca hatırlamak gerekir.

1-1. *Toprak kaybı*: Osmanlı Devleti'nin en geniş topraklara sâhip olduğu dönemde 6 978 356 Km² toprağı vardı². Nüfuzu altında bulundurduğu coğrafya ise 16 150 000 Km² idi³. Bugün 814 578 Km² dir. 6 162 778 Km² toprak kaybetmiştir. Bu kayıp, Türkiye'nin yedi buçuk katıdır. Bu topraklar üzerinde bugün Balkanlarda 16, Kafkasya'da 4, Ortadoğu'da 16, Afrika'da 16 olmak üzere 52 bağımsız devlet bulunmaktadır.

Fransız İhtilâli sonrasında yayımlanan “*İnsan Hakları Evrensel Beyannâmesi*” ne göre; yönetimde hayata geçirilen hak ve hürriyetler, heterojen yapıdaki ülkeleri olumsuz etkilemiştir. Osmanlı Devleti de bu ülkelerden biridir. Teba'a, bu hak ve hürriyetlerden yararlanmak için, Bâb-ı Âli'ye baskı yaptırıp önce farklı unsur olduklarının tanınması, sonra da özerklik ve daha sonra bağımsızlık talebinde bulunmuşlardır. Bu kopmaların bir kısmı 1914'e kadar gerçekleşmiş bir kısmı ise gerçekleştirme mücadelesini devam ettirmiştir.

Osmanlı Devleti'nden ilk kopmaya başlayan topraklar, Hıristiyan âleminin desteklediği gayr-ı Müslimlerin yaşadıkları yerler olmuştur. Müslüman Araplar ise 1916 yılına kadar Osmanlıya sadık kalmıştır⁴.

1-2. *Nüfus kaybı*: Osmanlı Devleti'nde etnik, dinî ve cinsiyet kategorilerine göre yapılan ilk nüfus sayımı, 1881'de yapılmaya başlanmış bu sayım 1893 yılına kadar sürmüştür. II. Abdülhamid'in ısrarlı tutumu sonucunda Sadrazam Cevdet Paşa 5 Safer 1311 {17 Ağustos 1893} günü nüfus sayım sonuçlarını gösteren defterleri Padişah'a sunmuştur. Bu nüfus sayımı, XIX. Yüzyılda yapılan en güvenilir nüfus sayımı olarak kabul edilmektedir⁵. Nüfus sayımına dâhil edilen herkese “*Tezâkir-i Osmaniye*” adıyla bir nev'i nüfus cüzdanı verilmiştir⁶. Bu defterlere göre Osmanlı nüfusu 17 388 604 kişidir. Basra ve Bağdat bölgesinde sayılmayan kadın ve aşiretler sonradan eklenmiştir. Bunların sayısı 900 000'dir. Nüfus sayımının tamamlanmadığı ve sayıma dâhil edilmeyen yerler ile birlikte toplam Osmanlı nüfusunun 39 109 631 olduğu tesbit edilmiştir⁷. 1905-1906 yıllarında yapılan ve 1914 yılına kadar güncellenen nüfus ise 1906'da 20 884 630, 1914 yılında ise 18 520 016'dır.

² Necdet Sakaoğlu, 20. Yüzyıl Başında Osmanlı Coğrafyası, 1907-1908. 2007, s. 15.

³ Yoshiaki Sasaki, Bay Sasaki'nin Hatıraları, 2013, s. 10.

⁴ Ali Bilgenoğlu, Osmanlı Devleti'nde Arap Milliyetçi Cemiyetler, 2007, s. 176.

⁵ Kemal H. Karpat, Osmanlı Nüfusu 1830-1914, Timaş yay. 2010, s. 106.

⁶ Karpat, s. 102.

⁷ Karpat, s. 314-315.

1900 yılında dünya nüfusu 1 491 000 000 kişidir. Nüfusu bir milyonun üzerinde olan 17 ülke vardır⁸. Bu durumda, Osmanlı Devleti'nin nüfus kesâfetinin önemi ortaya çıkmış olur. Cumhuriyet döneminde yapılan ilk nüfus sayımında {1927} ise 13 648 270 kişi tesbit edilmiştir⁹. Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin sınırları içindeki 1914-1927 yılları arasındaki nüfus artışı veya kaybı kesin olarak bilinmediği için, bu coğrafyada Birinci Dünya Savaşı'nın başladığı günlerdeki nüfus sayısına göre bir kıyaslama yapmak mümkün değildir.

Muhtelif sebepler { göç, nüfus hareketliliği, kopmalar, savaş zayıyatı} ile her nüfus sayımının kesin olmaması ve nüfus göçünün bir coğrafyadan diğer noktalara yapılmış olması bir tarafa bırakılacak olunur ise yaklaşık 23 yılda 25 000 000 erimiştir.

Petrol ihraç eden OPEC (Organijation of Petroleum Exporting Countries) üyesi 13 ülkenin¹⁰ 8 tanesi Osmanlı sınırları içinde bulunmaktadır. Bu ülkeler, dünya petrol rezervinin 3/2 sini elinde bulundurmakta ve günümüz dünya petrol ihtiyacının yarısını karşılamaktadır. Bu coğrafyanın ne kadar önemli ve Osmanlı üzerindeki baskının da ne kadar şiddetli olduğunun açık sebebidir.

1-3. *Yönetim anlayışı kaybı*: Türk devlet geleneğine uygun olarak Osmanlı Devleti'nde yönetim irâdesi padişâha aittir. Bu yetki babadan oğula geçmektedir. Devlet-i Âlî, ülke yönetimindeki sıkıntıların giderilmesi için; Aydınlanma Çağı ile vücut bulup Fransız İhtilâli ile fiiliyata geçirilmeğe çalışılan halk irâdesinin yönetime yansıtılması fikrini benimsenmeğe başlamıştır. III. Selim ile bu anlayışa kısmî bir eğilim gösterip Tanzîmat döneminde hayata geçirme adımları atılmış ise de sağlam temeller üzerine oturtulamamıştır.

Modern hukûk anlayışına göre devlet iktidârının, belli bir kişi veya zümreye değil, millete ait olmasını öngörmektedir¹¹. Bu yeni yönetim anlayışı karşısında, geleneksel Türk devlet yönetim anlayışı terk edilmiştir.

1-4. *Nüfuz kaybı*: Osmanlı Devleti, İstanbul'un fethi {1453} ile yükselme dönemine geçmiş, II Viyana bozgununa {1683} kadar dünyanın en önde gelen devleti konumuna yerleşmiştir. Dört asırdan fazla süren bu süper güç, dünya nizâmını oluşturmadaki nüfuzu da elinde tutmuştur. Bu nüfuz, devletin birçok alanda zayıflamasıyla birlikte kaybolmuştur.

Osmanlı döneminde Haç ve Hilâl kıyasıya yarışmaktadır. Haç'ın temsilcileri Fransa, İngiltere, Almanya İtalya gibi sanâyi'leşme hamlesini başaran ülkeler başta olmak üzere, diğer Hıristiyan topluluklardır. Hilâl'in temsilcileri ise başta Osmanlı Devleti olmak üzere, Türk-Hint İmparatorluğu {Babürlü} ve İran'dır. Filibeli Ahmet Hilmi'nin ifadesiyle; Babürlü Devleti 1854 yılında İngilizlerce yıkılıp bu devletin toprakları sömürge yapıldı. İran, 1903 yılından itibaren petrol yataklarını işletme ile başlayan İngiliz müdahalesi karşısında 1925 yılında yıkılıp Pehlevî Hanedanı ile bu nüfuz devam ettirildi. Geride Hilâl'in temsilcisi tek başına Osmanlı Devleti kaldı. Osmanlı Devleti'nin 30 Ekim 1918 tarihinde fiilen sona ermesiyle, dünyadaki İslâm nüfuzu da kırılmış oldu. Bu nüfuz za'fiyeti Müslüman devletlerin kahîr ekseriyetinin sömürgeleşmesine ve batı zihniyetine mensup yöneticilerin iş başına getirilerek hegemonyanın devam etmesine sebep oldu¹².

Asırlarca Hilâl'in temsilciliğini yapan Osmanlı, Babür ve Safavilerin Türk Devleti olması ayrıca anlamlıdır. Bu nüfuz, sendelese de 1930 yılına kadar devam etmiş, bu tarihten sonra Türk-İslâm Medeniyeti nüfuzunu yitirmiştir¹³.

⁸ Yılmaz Öztuna, II. Abdülhamîd Zamânı ve Şahsiyeti, İst. 2008, s. 114.

⁹ Türkiye Nüfusu, T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Türk Ocakları Merkez Heyeti Matbaası 1928.

¹⁰ Jahangir Amuzegar, Managing The Oil Wealth Opec's Windfalls and Pitfalls, London 2001, s. 4, 5, 170, 208.

¹¹ Aydın Taneri, Türk Devlet Geleneği Dün-Bugün, MEB yay. İst. 1993, s. 83.

¹² Recep İhsan Eliaçık, Adalet Devleti, İst. 2011, s. 332.

¹³ Eliaçık, a.g.e. s. 333.

1-5. *Strateji kaybı*. Üç eski kıt'ayı irtibatlandırılan coğrafyayı uzun yıllar elinde bulunduran Osmanlı Devleti, toprak kayıplarıyla birlikte bu stratejisini yitirmiştir.

Osmanlı Devleti'nin dünya stratejisini muhafaza edemeyişinde birçok sebep bulunmaktadır. Ancak üç ana sebep diğer sebeplerin kaynağı durumundadır. Bunlar, "*Eğitimin Yozlaşması*", "*Ekonominin Bozulması*" ve "*Teknik Gelişmelerden Uzak Kalış*" tır.

Osmanlı Devleti'ndeki temel eğitim kurumu olan medreselerin yanında, Yabancı ve azınlık okulları dışında 1728 yılından itibaren batı tarzı okullar da yer almıştır. Medreseler, Tanzimat döneminde revizyona uğratılıp yalnızca din eğitimi yapan kurum hâline getirilmiştir. Bu hâliyle medrese {ilmi temsil eden} "*idrâkini kaybetmiş, irfan ile değil bilgiyle, hikmet ile değil metinler ile ilgilenip onları tekrarlamıştır. Bilgi üretilmemiştir.*"¹⁴. Batı tarzı okullarda ise yalnızca pozitif ilimler öğretilmektedir. Eğitimdeki bu ikilik, farklı kutuplarda yer alan insanların yetişmesine sebep olmuştur. Yabancıların Osmanlı topraklarında açtıkları irtibat bürosu konumundaki okullar ise Osmanlı eğitim kurumlarının tamâmen dışında ve kendi ülkelerinin menfaati paralelinde eğitim yapmaktadır. Bu yabancı ülke okullarının sayısı oldukça fazladır. Dış ülkelerin 1911 yılında Osmanlı Devleti'ndeki okul sayısı; 10 Yüksekokul, 46 İdadî, 1450 İlkokul olup bu okullarda 61 678 öğrenci okumaktadır. Rumlara ait 3 500, Ermenilere ait ise 2 500 okul bulunmaktadır¹⁵.

Bu rakamlar, bir taraftan Osmanlı eğitim sistemini çökertirken, diğer taraftan devleti dış fikir ablukası altına almıştır. Eğitimin üzerindeki bu abluka batıdan esen fikir fırtınaları karşısında eğilmek durumunda kalmıştır.

Osmanlı ekonomisi, son dönemlerde gerek toprak kaybı ve gerekse sıkça yapılan savaşlar sebebiyle zayıflamıştır. Dış imtiyazların doğurduğu ticâret serbestisi neticesinde Pazar hâline gelen Osmanlı devleti, iç üretiminin dış baskının altına girmesine engel olamamıştır.

Dış borç almamaya özen gösteren Osmanlı Devleti, Kırım Savaşı masraflarını karşılamak için 1854'den itibaren dış borç yapmış, 1875'de bu borç 200 000 000 sterlini bulmuştur. Osmanlı Devleti'nin bu borcunun yıllık ödemesi 11 000 000 sterlindir. Devletin tüm geliri ise 18 000 000 sterlindir¹⁶. Bu durumda devletin 7 000 000 sterlin ile idâre edilmesi mümkün değildir. Bu durum Osmanlıyı itibarsızlaştırmıştır.

Sanâyi` İnkılâbı'nın getirdiği teknik üstünlük, başta ordunun teçhizatı olmak üzere birçok alanda Osmanlı'nın önüne geçmiştir. Motor gücünün her alanda kullanılması, hem üretim artışına hem de siyasî alandaki gücü sağlamıştır. Osmanlı Devlet adamları bunun geç farkına varmıştır.

1-6. *Geleneksel üretim ve değerler kaybı*. Sanâyi`leşen ülkeler, elde ettikleri imtiyâzlar sayesinde Osmanlı Devleti'ni pazarlarına dâhil etmişlerdir. Bu pazar, atölye imalatına dayalı yerli üretimi çökertmiştir. Böylece, üretim ve ekonomi dış piyasanın eline geçmiştir. Ekonomik girdiler, dışa bağımlılığı artırmış, kapitalist değerler hayat bulmaya başlayınca millî değerler erozyona uğramıştır.

Üretimde Türk kültürü ve dinî sâikler göz önünde bulundurularak yapılmaktadır. Lonca Teşkilatının bu husustaki ilkeleri bunu göstermektedir. Üretimde kalite ve emtianın gerçek değerine belli kâr payı konularak satılması ana kuraldır. Batı ülkelerinde ise kapitalist düşüncenin değerleri hâkimdir. Kâr elde etmek ana unsurdur. Batı ekonomisi Osmanlı ekonomisine galebe çalmaya başlayınca, geleneksel değerler bir tarafa itilip kapitalist düşünceler yerleşmeğe başlamıştır.

¹⁴ Haki Demir, Medrese Meselesi, <http://www.fikirteknesi.com/> (26. 08. 2014)

¹⁵ Ferudun Mustafa Emecen, Osmanlı Devleti ve Medeniyet Tarihi, I., İRCİCA, 1994, s. 361.

¹⁶ Osman Yalçın, Son Bin Yılda Doğu ve Batı Medeniyetlerinin İktisadî Yapılarının Değişimi Üzerine Bir Deneme. TASSS. 2012, s. 311.

Osmanlı ekonomisinde yer alan üretimin el aletleriyle yapılmış olması, Sanâyi`î İnkılâbı'nın doğurduğu seri üretim neticesinde ucuza mal edilen ürünün karşısında tutunamamıştır.

1-7. *Altı asırlık bir devletin sona ermesi.* Osmanlı Devleti bir Türk devleti olmanın yanında İslâm kültür ve medeniyetini de yaşatan bir devlettir. Sanat, musiki, edebiyat gibi Türk-İslâm kültürünün taşıyıcısıdır. Safevî {1903} ve Türk-Hint {1854} devletlerinin yıkılmasından sonra, bu medeniyetin tek hâmişisi Osmanlı Devleti kalmıştır. O'nun Birinci Dünya Savaşı sonrasında yıkılmasıyla, bu medeniyet de yok olmaya aday hâle gelmiştir.

Osmanlı Devleti'ni yıkma düşüncesi, Birinci Dünya Savaşı'nın bir sonucu olmayıp Osmanlı Devleti'nin Rumeli'ye geçtiği günden beri sürdürülen bir karşı mücâdelenin sonucudur. Bu hususta, bir dönem İstanbul ataşeliği görevinde de bulunan Romanyalı yazar ve diplomat Trandafir G. Djuvara Doktora tezinde bu konuyu ele almıştır. Djuvara'nın bu tezinin adı "Cent Projets de Partage de la Turquie" {Türkiyeyi Paylaşan Yüz Proje} dir. Bu tezde Osmanlı Devleti'nin Avrupa'ya geçişinden tedirgin olan batı ülkeleri, Türkleri Avrupa'ya sokmamak için 1281 yılından başlayıp 1913 yılına kadar 100 tane proje geliştirmişlerdir. Bu projenin

içinde bu dönemde devlet başkanlığı yapmış olan batı ülkelerinin bütün liderleri yer almıştır¹⁷.

Bu projeler Birinci Dünya Savaşı'nın sıcak atmosferinde de devam etmiştir. Savaştan yenik çıkan Osmanlı Devleti'ne Mondros Mütarekesi ve ardından Sévres Antlaşması'nı imzalatarak proje çalışmaları nihayetlendirilmek istenmiştir. Türk Millî Mücâdele Savaşı'nın başarıya ulaşmasıyla, bu düşünce gerçekleşmemiştir.

2- Osmanlı Devleti'nin kazançları:

Emperyalist ülkeler; hammadde ve enerji kaynaklarına sâhip olma arayışında, Osmanlı Coğrafyası'nı da listelerine almıştı. Henüz devlet geleneği kazanmamış ve geri kalmış toplumların yaşadıkları toprakları ele geçirmede zorlanmayan bu güçler, köklü devlet geleneğine sâhip olan Osmanlı karşısında bocalamışlardır. Silah gücüyle elde edilemeyen Osmanlı coğrafyası, dolaylı yollardan nüfuz altına alınmaya çalışılmıştır. Batı güçlerinin dolaylı nüfuza sâhip olmaları; kapitülasyon, borç para verme, hâmilik başlıkları altında kendini göstermiştir.

2-1. *Osmanlı topraklarını paylaşma projelerinin ertelenmesi.* Dokuz asırdır devam eden Osmanlı Devleti'ni yıkma projeleri, Birinci Dünya Savaşı sonunda imzalanan Mondros Mütarekesi {30 Ekim 1918} ile hayata geçirilmiştir. Ancak, bu mütareke hükümleri hayata geçirilememiştir.

Osmanlı Devleti bir Asya ülkesidir. Batının "ferdiyetçi" yapısının aksine, mensup olduğu kıt`anın hâkim düşüncesi olan "Toplumculuk" değerlerine sâhiptir. Bu devlet, aynı zamanda Müslüman olup bu dinin de bayraktarlığını üstlenmiştir. XIX. yüzyılın hammadde ve enerji kaynaklarını elde etme mücâdelesini bu iki sebep ile birleştirilerek kendiliğinden batı dünyasının rakibi konumuna gelmiştir. Devlet-i Âli'ye karşı sürdürülen bu rekâbet, yukarıda belirtildiği gibi 1281 yılından başlayıp 1913 yılına kadar sürmüş ancak istenen sonuç elde edilememiştir.

Birinci Dünya Savaşı sırasında Osmanlı Devleti'ni yıkma ve topraklarını paylaşma düşüncesi, yine gizli antlaşmalar ile devam etmiştir. Bu savaş, Devlet-i Âli-i Osman açısından 1914 yılında başlayan bir savaş değildir. Hıristiyan âleminin, Osmanlı Devleti'ne karşı 637 yıldan beri sürdürdüğü mücâdelenin bir devamıdır. Bu mücâdele, savaş sonunda batı ülkelerinin emellerine nâil oldukları görünümünü ortaya çıkarmıştır. Ancak Türk Milleti için bu savaş 1918 yılında bitmemiş dört yıl daha sürmüştür. Bu son dört yıl Türk Milleti'nin "Millî Mücâdele"

¹⁷ T. G. Djuvara, Cent Projets de Partage de la Turquie, 1281-1913, Paris 1914. {Ekler ile birlikte 752 sahife}

yıllarıdır. Millî Mücadele'nin Türkler lehine sonuçlanması, Türk Milleti'ni yok etmeye yönelik projelerin de son bulmasını sağlamıştır.

Osmanlı Devleti, Birinci Dünya Savaşı'na girmemiş olsaydı; Türk Milleti'nin bekâsı için bir ortam da doğmamış olacaktı. Emperyalist ülkeler, Osmanlı Devleti'ni ne ayağa kaldıracak ne de öldüreceklerdi. Varlığı yokluğu belli olmadan yaşayan bu devlet, topraklarını istilâ eden ülkelere karşı tepki gösterilmemesi için halkın sükûnete dâvet edilme gayretleri ötesinde bir iş yapmayarak yok oluşuna kolaylık göstermenin dışında bir varlık ortaya koyamayacaktı. Bu tarihe kadar, devletin demografik yapısındaki derzler, zâten ortadan kalkmış ayrılık çizgileri netleşmişti. Bu çizgiler, batı desteğiyle milletlerarası statüye sokulup sessizce Osmanlı toprakları farklı nüfuz bölgelerine bölünecekti. Savaş, bu erken bölünmeyi ortadan kaldırdı. Mondros hükümlerini reddetme ve hayata geçirmeme üzerine başlatılan Millî Mücadele hareketi, itilâ devletlerinin plânlarını bozdu. Savaş olmasaydı, batının düşüncelerini ortaya seren Mondros hükümleri ortaya konmayacaktı. Bu hükümlere bir tepki de ortaya çıkmayacaktı. Türk Milleti'nin bekâsını ta'yîn eden millî mücadele ortamı da oluşmayacaktı. Osmanlı Devleti'ni asırlardan beri dörtbir yandan bağlayıp aşağı çeken ipler, Millî Mücadele ile kesilmiş Türk halkı içinde bulunduğu durumdan silkinip çıkmış ve özüne dönme mücadelesi vermiştir.

Savaşın sonuçları i'tibâriyle başlayan Millî Mücadele hareketi; halkın takıntılarından, kirlerinden, aşağılık duygularından, ikinci sınıf vatandaş muâmelesinden kurtulmalarına sebep olmuştur.

2-2. *Ermeni meselesinin dondurulması.* Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde siyasi alanda uğraştığı en öndeki konulardan biri Ermeni meselesidir.

Ermenilerin Osmanlı toprakları üzerinde devlet kurma düşüncesi, XVIII. asrın bir ürüdür. Bu düşüncüyü ilk olarak Sivas Ermenilerinden Mehitar ortaya atmıştır. Mehitar, 1701'de kendi adına bir tarikat kurup katolik mezhebini benimsemiştir¹⁸. Mezhep örgütlenmesi, III. Selim zamanında "müstakil devlet kurma" fikrinin dillendirilmesiyle gelişmiştir. II. Sultan Mahmud döneminde, Katolik Ermenilerin diğer cemaatlerden ayrı olduğunu belgeleyen 29 Şubat 1830 tarihinde Andon Nurican adındaki Avusturyalı Ermeni papazı Katolik Murahhası olarak tayin etmesiyle resmîyet kazanmıştır¹⁹.

Osmanlı Ermenilerinin bir arayış içine girmelerini fırsat bilen Rusya, İngiltere, Fransa, Almanya, Avusturya ve Amerika Birleşik Devletleri, konuyla yakından ilgilenmeğe başlamışlardır²⁰.

Tanzimat ile teb'aya tanınan "hürriyet", "eşitlik" hakkı insanca yaşanan bir ortamı te'sis etmek için yapıldığı hâlde; bu hak, azınlıklarca imtiyaz elde etme yönünde kullanılmıştır. Bâb-ı Âlî; 1840'da Romalı Katoliklerin, 1844 Keldânîlerin ayrı millet olduğunu, 24 Mayıs 1860 tarihinde "Ermeni Milleti Meclis-i Umumisi" teşkilatının kurulmasını, 29 Mart 1862'de Ermenilere siyâsî, sosyal ve hukûk alanında geniş yetkiler tanıyan 6 Bend, 95 maddeyi ihtivâ eden "Nizâm-nâme-i Millet-i Ermeniyan" hükümlerini, 21 Mart 1865'de "Ermeni Patrikliği Nizâmâtı" nı kabul etmiştir²¹. Bu imtiyazlar, teb'a arasında ikiliğin doğmasına sebep olmuştur.

¹⁸ "Mehitarist, milliyetçi Ermeni tarihçiler tarafından da itibar görmektedir. Çünkü yeni Ermeni dilini Sivaslı Mehitar'a borçludurlar. Ermenice, Mehitar'dan önce yüzyıllar boyunca, tamamiyle anlaşılmaz Farsça, Türkçe, Rusça ve başka dillerin karışımı haline gelmişti. Sivaslı Mehitar'ın gayretleriyle, Venedik ve Viyana'lı Mehitar müritlerinin yardımıyla, günümüzde dünya çapında geçerli olan 'yeni Ermenice' oluşmuştur." Prof. Dr. Erich FEIGL, "Millî Kilisesinin Zaferi ve Trajedisi" ERMENİ ARAŞTIRMALARI, Sayı 2, Haziran-Temmuz-Ağustos 2001

¹⁹ Esat Uras, Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi, İstanbul 1976, s. 153. Cemal Kutay, Türkiye İstiklal ve Hürriyet Mücadeleleri Tarihi, c. 2, İstanbul 1980, s. 753.

²⁰ Aspirations et Agissement Revolutionnaires des Comités Arménien avant et après la Proclamation de la Constitution Ottomane, Constantinople 1917, s. 132-135.

²¹ Düstur, 1. Tertip, c. 2, Matbaa-i amire 1289, s. 938-961. E. Uras, a.g.e., s. 156-164. Gülnihal Bozkurt, Alman-İngiliz Belgelerinin ve Siyasî Gelişmelerin Işığında Altında Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukukî Durumu,

Batının ütünlüğünü Küçük Kaynarca Antlaşması {1774} ile kabul eden Osmanlı Devleti, geri kalışını ıslâhatlar ile gidermeğe çalışmıştır. Tanzimat dönemi ıslahatlarının genel sebebi, bu maksatla yapılmış olmasıdır. 30 Mart 1856 tarihinde imzalanan Paris Antlaşması ile kağıt üzerinde Avrupalı devlet olduğu tescillenen Osmanlı Devleti, “batılı olma” adına kendi değerlerinden uzaklaştırılmıştır²².

Islâhat Fermânı {1856}'nın getirdiği serbestiyet, Osmanlı Devleti'nde büyük çözümlere yol açmıştır. Girit isyânı bunlardan biridir. Bu isyân bastırılmadığı için 1868'de muhtâriyyet verilmiştir²³. Ayastefanos Antlaşması'nın 15'inci maddesiyle, Girit'e verilen imtiyazlar genişletilerek, Rusya'nın kontrolüne terk edilmiştir²⁴. Rusya, Ayastefanos Antlaşması'nın 16'ncı maddesinde, “Girit için tanınan hakların Teselya, Arnavutluk'a da tanınmasını ve Doğu Anadolu'da Ermeniler ile meskûn yerlerde ıslâhat yapılmasını” Bâb-ı Âli'ye kabul ettirmiştir. Böylece Ermeni meselesi, Osmanlı Devleti'nin bir iç meselesi olmaktan çıkıp milletlerarası probleme dönüşmüştür²⁵. Ayastefanos Antlaşması'nı kendi çıkarlarına aykırı gören batılı devletler, bunu değiştirmek için 13 Temmuz 1878 tarihinde Berlin Muâhede'si'ni imzalamışlardır. Ayastefanos Antlaşması'nın Ermeniler ile ilgili hükümleri Rusya'nın tekelinden alınarak Berlin Muâhede'si'nin 61. maddesiyle “antlaşmayı imzalayan” devletlere verilmiştir²⁶.

Muâhedeye göre, Ermeni meselesinin halli için, Osmanlı Devleti'nin ıslâhat yapması istenmiştir. Bunun üzerine, önce Ermenilerce meskûn yerlerde tesbit yapılması maksadıyla “Islâhat Müfettişliği” ihdâs edilmiştir. Bu müfettişliklerden birini Ahmet Şakir Paşa 1895-1900 yılları arasında yapmış ancak batının istediği yönde bir sonuç elde edilememiştir²⁷. İkinci müfettişlik ise Berlin Antlaşması'nın 61 ve 62. hükümleri gereğince batılı ülkelerce tesbit edilen şahıslar mahâretiyle yapılması istenmiş 1909 Adana olayları üzerine devreye sokulmuştur.

İkinci Umûm Müfettişliği için dört tercih üzerinde durulmuştur. 1) 1895 tarihli projenin {İlk Umum Müfettişlik şartları} hayata geçirilmesi. 2) Ermenilere Doğu Anadolu'da özerklik tanınması. 3) Ermenilerin yaşadığı topraklarda huzûrun te'min edilebilmesi için bir Hıristiyan devletin garantörlüğünün sağlanması. 4) Ermenilerin Osmanlı yönetiminde kalmasıdır. Bu tercihlerden ikinci ve üçüncü seçenek daha mâkûl görülmüştür²⁸.

Ermeni ıslâhatı üzerinde Almanya ile Rusya aralarında anlaşıp uzun müzâkerelerden sonra, Osmanlı Devleti'nin itiraz ettiği hükümler değiştirilerek mukâvelenin gereğini yerine getirmek için 6 Temmuz 1913 tarihinde Genel Müfettişlik Kanûnu' nu çıkarıp mukâveleyi imzalamıştır. Rus Maslahatgüzarı Costantin Goulkévitch ile Sait Halim Paşa arasında 26 Kanûn-ı Sâni 1329 {8 Şubat 1914} günü Yeniköy'deki Sait Paşa'nın konağında imzalanmıştır²⁹.

Vilâyet-i Şarkıyye Islâhatı Hakkında Yeniköy Mukavelesi ile *Vilâyat-ı Şarkıyye*³⁰'de bir Ermeni devleti kurulmasını Osmanlı Devleti kabul etmiştir. Mukâvelenin 1'inci maddesinde, Vilâyat-ı Şarkıyye bölgesi ikiye ayrılmıştır. Birinci Bölge; Erzurum, Trabzon ve Sivas illerini içine almaktadır. İkinci Bölge: Van, Bitlis, Harput, Diyarbakır illerinden oluşmaktadır. Her iki

TTK, Ankara 1989, s. 42, Dip not. 3. Mehmet Hocaoglu, Arşiv Vesikalarıyla Tarihte Ermeni Mezalimi ve Ermeniler, İstanbul 1976, s. 26, 27.

²² Enver Ziya Karal, Osmanlı Tarihi, c. 5, TTK, 1983, s.1-11.

²³ Karal, a.g.e., c. VII., s. 28-29.

²⁴ Fahir H. Armaoglu, Siyasî Tarih 1789-1960, Ankara 1973, s. 294-296.

²⁵ Andrés Mandelstam, Le Sort de l'Empire Ottoman, Paris 1917, s. 193. Karal, a.g.e., c. VIII., s. 66.

²⁶ A. Mandelstam, Le Sort de l'Empire Ottoman, s. 194.

²⁷ Ali Karaca, Anadolu Islâhatı ve Ahmet Şakir Paşa (1838-1899), İstanbul 1993, s. 54 v.d.

²⁸ Necati Fahri Taş, Osmanlı-Ermeni İlişkileri 1912-1914 (Vilâyat-ı Şarkıyye Islâhatı), Erzurum 2006, s. 51-52.

²⁹ N. F. Taş, a.g.e., s. 143.

³⁰ Vilâyat-ı Şarkıyye: Birçok araştırmacının yanıldığı gibi, Dogu Anadolu vilâyetlerine veya Vilâyat-ı Sitte'ye verilen isim değildir. Vilâyat-ı Şarkıyye, Vilâyat-ı Sitte'ye Trabzon ilinin de eklenmesiyle elde edilen Yedi vilâyet demektir. (Taş)

bölge için ayrıca Avrupa ülkelerinden iki müfettiş ta'yîn edilecektir³¹. Bu mukâvele, Ermeniler için yapılan en ileri derecedeki siyâsî bir gelişmedir³².

Konu yalnızca Almanya ve Rusya ile sınırlı kalmamış İngiltere ve Fransa'da Umum Müfettişlik konusuna dâhil edilmiştir.

Ermeni ıslâhatı ile ilgili ikinci müfettişlik seçimi, müzâkereler sonunda tesbit edilerek Van, Bitlis, Harput ve Diyarbakır bölgesine Norveçli Binbaşı Nicolas Hoff; Trabzon, Erzurum, Sivas'ı içine alan bölgeye ise Hollanda müstemleke memurlarından Mr. Westenenk Rufoh tayin edilmiştir. Bu müfettişlerden Westenenk, Birinci Dünya Savaşı'nın çıkması üzerine İstanbul'da kalıp bölgesine gitmemiştir. N. Hoff, Van'a kadar gidip bölgede iki ay inceleme yapmış ve geri İstanbul'a dönmüştür³³.

Osmanlı Devleti, savaşa girdiğini bahâne ederek 31 Kanûn-i Evvel 1914-13 Safer 1333 {31 Aralık 1914} tarihli irâde ile bu müfettişlik sözleşmesini feshetmiştir.

Osmanlı Devleti, şâyet savaşa girmeseydi başındaki bu beladan kurtulması mümkün görünmediği gibi Vilâyat-ı Şarkıyye'yi kaybetme ihtimâli yüksekti. Bu savaşı onu kurtarmıştır.

En azından Ermeni istekleri sonunda kurulmasına ramak kalan Ermeni devletinin kurulması, savaş sebebiyle ertelenmiştir. Savaş sonrası gelişmeler sonunda Gümrü Antlaşması {2/3 Aralık 1920} ile politik anlamda olmasa da siyâsî anlamda gündemden kalkmıştır.

2-3. *Demokratik yönetim anlayışının kazanılması.* Yönetim istikrarı, halkın yönetime dâhil edilmesiyle gerçekleşeceği uygulamalardan görülmüştür. Bu durum, yönetimden doğan yanlışlıklara gösterilecek olan tepkinin halka yansıtılarak ortadan kaldırılması ve yönetimin doğrudan hedef yapılmaması demektir. Halk yönetimin içinde olduğundan, yönetimin hatâlarına karşı gösterilecek tepkinin muhâtabı da olmayacaktır.

Yönetimdeki bu bilimsel yaklaşım, Osmanlı Devleti'nin son zamanlarında hayata geçirilmeğe çalışılmış ancak Cumhuriyet döneminde kademeli olarak gerçek hüviyetini kazanmıştır.

XXI. asrın ilk yarısında Almanya, İtalya'da olduğu gibi monarşi anlayışı hâkim düşüncedir. Türkiye Cumhuriyeti Devleti, bu hâkim düşüncenin aksine “demokratik” yönetimde ısrâr etmiştir. Topyekün kalkınmanın esâsı, halkın her alanda yer almasıyla mümkün olacağı fikri benimsenmiştir.

Birinci Dünya Savaşı olmasaydı; Osmanlı Devleti, kendinden ayrılan Mısır, Lübnan, Ortadoğu ülkelerinden biri olacaktı. Yönetim; emir, kırallıklar gibi “sultan” ünvanıyla devam edecekti. Savaş sonrası, Osmanlı yönetimine önce fiilî {7 Kasım 1918}, sonra resmen el konarak {28 Ocak 1920} Türk Milleti kendi yönetiminden uzaklaştırıldı. Bu vahîm durum TBMM'nin açılmasını zarûri kıldı. Bu yeni dönemde bile, geleneksel yönetim anlayışının devam ettirilmesi tartışmaları yaşandı. Savaş, Osmanlı Devleti'nin ömrünü tamamlamasıyla kalmayıp yönetim anlayışının da sona ermesine sebep olmuştur. Osmanlı'nın yerine kurulan devlet, yeni rejimin de {Demokrasi} benimsenmesini doğurmuştur.

³¹ Taş, a.g.e., s. 144.

³² Dana Renee Smythe, Remembering the Forgotten Genocide: Armenia in the First World War, East Tennessee State University, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ağustos 2001, s. 35. Taş, a.g.e., s. 147.

³³ N. F. Taş, a.g.e., s. 160.

2-4. *Kapitülasyonlar*: Fransızca kapitülasyon “la capitulation”; teslim olma şartlarını taşıyan belge içeriği için kullanılmıştır. Zamanla, “uzlaşma”, “zorunlu özveri”, “yabancı ayrıcalığı” anlamları yüklenmiştir³⁴.

Kapitülasyonlar, ilk önce iktisadî daha sonra siyasî alanda bir çok ülkede görülmektedir. Osmanlı döneminde ilk kapitülasyon 1352 yılında Cenevizlilere verilmiştir³⁵. İstanbul'un fethinden sonra, Osmanlı yönetimine giren topraklar üzerinde daha önce verilen imtiyazlar kabul edilmiştir³⁶. Osmanlı Devleti'nde ilk kapitülasyonun Kanuni Sultan Süleyman'ın 1536'da Fransaya verdiği yaygın olarak bilinmekte ise de bu bilginin yanlışlığı bir çok araştırma ile ortaya konmuştur. Kanuni'den önce kapitülasyonlar verildiği gibi 1536'da Fransa ile yapılan kapitülasyon sözleşmesi İbrahim Paşa'nın vefatı üzerine imzalanmadığından yürürlüğe girmediği de ortaya konmuştur. Fransa'ya kapsamlı imtiyâzât 18 Ekim 1569 tarihinde tanınmıştır. Bu tarihe kadar verilen kapitülasyonlar, padişah tarafından tek taraflı verilen bağışlar niteliğindedir³⁷. Fransa'ya tanınan 1569 imtiyâzâtı, bu güne kadar yapılan ahidnâmelerden farklı olarak iki taraflı bir anlaşma formatında olması açısından önemlidir³⁸.

Kapitülasyonlar, 1740 yılına kadar padişahların tahta kalış süreleri ile sınırlı iken, bu tarihte Fransa'ya en geniş imtiyazlar verildiği gibi, taht değişikliklerinde yeniden gözden geçirme usûlü kaldırılarak devamlılık esâsı getirildi³⁹. Kapitülasyonlara tanınan bu istikrâr, artık bağış niteliğini kaybedip iki devlet arasında bir andlaşma hükmünü kazanmıştır. Fransa, 1740 imtiyâzâtı ile yalnızca kendi ülkesi değil, henüz Osmanlı Devleti ile ikili ilişkisi bulunmayan {Portekiz, Sicilya...} devletler, Fransa'nın himâyesinde bu imtiyazlardan yararlanmıştı⁴⁰.

Osmanlı Devleti, kendine taraftar bulmak için kapitülasyonları araç olarak kullanıp bu imtiyazları; Küçük Kaynarca Antlaşması ile Fransa'nın yanında İngiltere ve Rusya'ya da tanımıştır⁴¹. Paris Antlaşması {30 Mart 1856} ile Kapitülasyonlar; Anlaşmayı imzalayan {Fransa, Avusturya, Büyük Britanya, Purusya, Rusya, Sardinya} her devlete tanındığı gibi, daha önce verilen imtiyazların yerine yenileri imzalanıncaya kadar yürürlükte kalma hükmü getirildi. 18 Mart 1871 tarihli protokol ile Büyük Britanya, Avusturya-Macaristan, Fransa, İtalya, Almanya ve Türkiye “tarafaların onayı olmadan kapitülasyon hükümlerinin değiştirilemeyeceği” esâsı kabul edildi. Aynı hüküm, Berlin Antlaşması {1878} ile geçerliliğini sürdürdü⁴².

Kapitülasyonların her alanda doğurduğu sıkıntılar, Osmanlı yönetiminde rahatsızlıkların artmasına ve halli için çâreler aranmasına sebep oldu. Hatta, Paris Antlaşması {1856} görüşmelerinde bile, Osmanlı devletinin muhtelif ülkelere tanıdığı imtiyazların hiç bir devlette olmadığı yönünde konuşmalar dahi yapıldı⁴³. Kapitülasyonların genişletilmesi, güven ve devamlılığının sağlanmasıyla, Osmanlı Devleti adetâ açık pazar hâline getirilmiştir⁴⁴.

Birinci Dünya savaşına kadar, kapitülasyonların daraltılması ve yürürlükten kaldırılması için gayret gösterilmiş ise de bir sonuç elde edilememiştir. Osmanlı Devleti, Birinci Dünya Savaşı'nı bahane ederek kapitülasyonlardan kurtulmanın zamanı geldiğine karar verdi. Said Halim Paşa, kapitülasyonların ilgası için 8 Eylül 1914 günü bir tezkere hazırlatıp bu tezkereyi 18

³⁴ Tahsin Saraç, Büyük Fransızca Türkçe Sözlük, Grand Dictionnaires Français-Turc, İstanbul 1989, s. 210

³⁵ Bahadır Apaydın, Kapitülasyonların Osmanlı-Türk Adli ve İdare Modernleşmesine Etkisi, Doktora Tezi, Kültür Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009. s. 49

³⁶ B. Apaydın, a.g.e., s. 52.

³⁷ Halil İnalçık, Osmanlı Döneminde Kapitülasyonların karakter ve mahiyeti, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (TDVİA), c. 22, İstanbul 2000, s. 248.

³⁸ H. İnalçık, a.g.e., s. 248.

³⁹ H. İnalçık, a.g.e., s. 249.

⁴⁰ Apaydın, a.g.e., s. 67.

⁴¹ Apaydın, a.g.e., s. 57.

⁴² Apaydın, a.g.e., s. 59.

⁴³ Apaydın, a.g.e., s. 254.

⁴⁴ Necdet Kurdakul, Tanzimat Dönemi Basımında Siyasal ve Anayasal Fikir Hareketleri, Ankara 2000, s. 227.

Eylül 1914 tarihinde Padişaha sunmuş ve aynı gün kabul edilmiştir⁴⁵. Osmanlı Devleti, savaş ortamından yararlanarak 1 Kasım 1914 tarihinden geçerli olmak üzere kapitülasyonları kaldırmıştır⁴⁶.

Birinci Dünya Savaşı sonrasında kurulan Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ni milletlerarası platformda tanınmasını sağlayan Lozan görüşmelerinde, kapitülasyonların tanınması mevzûsunda İsmet Paşa, *"harp hali bütün muahedeleri düşürmüştür. Esasen Türkiye'de kapitülasyonlar mevcut değildir"* cevabıyla⁴⁷, cumhuriyet dönemindeki dış ilişkilerin kolaylaşmasına da yardımcı olmuştur. Lozan'da en zorlu görüşmeler kapitülasyonlar üzerinde olmuştur. Zira, görüşmelere taraf olmayan ülkelerin, iktisadî açıdan Osmanlı üzerinde menfaatleri bulunmaktadır. Bu sebeple, görüşmelerde Türk heyetinin karşısında yer almışlardır⁴⁸.

2-5. *Dış Borçlar*: Osmanlı Devleti, hiç bir devirde borçlanmayı düşünmeyip kendi yağıyla kavrulmuştur. Tanzimat dönemi reformlarının doğurduğu imtiyazlar ve sistemli batılılaşma gayreti adına ekonomideki dengesizlik ve ülke topraklarının açık pazar hâline dönüştürülmesi ekonomik yapıyı bozmuştu. Rusya ile yapılan Kırım Savaşının {1953-1856} masrafları hazineyi boşalttı. Devlet-i Âli, maaşları ödeyemez duruma düştü. Batı'nın nüfuz kazanma adına sunduğu borç tekliflerine 1850-1851 yıllarında hayır deyen Osmanlı Devleti, borçlanmak zorunda kaldı. Fransa'dan 24 Temmuz 1854 tarihinde ilk borçlanmayı yapıp 27 Haziran 1854'de ikinci borçlanma bunu tâkip etti. Bu iki borçlanmaya Mısır, Suriye ve İzmir gümrük gelirleri karşılık gösterildi. 1854-1874 yılları arasında on beş dış borç imzalandı⁴⁹.

Dış borçlar, Nisan 1875 yılında Sadrazam Mahmud Nedim Paşa tarafından ödenemeyip durduruldu⁵⁰. Osmanlı Devleti'nin borç aldığı ülkeler, bu durumu şiddetle protesto edip baskı yapmaya başladı. II. Abdülhamid tahta geçince {31 Ağustos 1876} "Osmanlı borçlarının devletten devlete olmadığını" belirterek bu borcun siyasî tarafının bulunmadığını, borçlanmanın şahıslara yapılmış olması sebebiyle, tarafların temsilcilerini seçerek konunun İstanbul'da görüşülmesini bildirdi⁵¹. Ancak komisyon görüşmeleri Osmanlı-Rus Harbi {1877-1878} sebebiyle uzadı. 93 Harbi sonrasında imzalanan Ayastefanos ve bunu tadil eden Berlin Antlaşması {13 Temmuz 1878} ile bir protokol eklenip⁵² bu borçların bir kısmı, Osmanlı Devleti'nden ayrılan ülkelere devredildi. Osmanlı ekonomisi üzerindeki dış müdahaleyi önlemek için 1 Ekim 1878 tarihinde bir malî komisyon kuruldu. Osmanlı'nın dokuz milyon borcu 8 725 000 liraya indirilerek on yılda ödenmesine karar verildi. Teminat olarak da Rûsûm-ı sitte adı verilen altı gelir grubu gösterildi. Rûsûm-ı sitte çok iyi sonuç alınca, Batılı ülkeler bu teşkilatı ele geçirmek için, Ermeni projesi ve Karadağ meselelerini koz olarak kullanıp Bâb-ı Âli'ye baskı yapmaya başladılar. Bunun üzerine, borç meselesinin halli için bir komisyon kurulmasına karar verilip 28 Muharrem 1299 {20 Aralık 1881} tarihinde Düyûn-ı Umûmiye Nizâmnamesi kabul edildi⁵³.

⁴⁵ İnalçık, a.g.e., s. 252.

⁴⁶ Apaydın, a.g.e., s. 266.

⁴⁷ Apaydın, a.g.e., s. 282.

⁴⁸ Beşir Hamitoğulları, "İktisadî Sistemimizin Oluşmasında Lozan Andlaşmasının Etkileri", Lozan'ın 50. Yılına Armağan, İstanbul 1978, s. 169.

⁴⁹ Cevdet Küçük-Tevfik Ertüzün, "Düyûn-ı Umumiyye", (TDVİA), C. 10, İstanbul 1994, s. 58.

⁵⁰ Bedri Gürsoy, "100. Yılında Düyûn-u Umumiye İdaresi Üzerinde Bir Değerlendirme", İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi, Ord. Prof. Şükrü Baban'a Armağan İstanbul - 1984, s. 17.

⁵¹ C. Küçük, a.g.e. s. 59.

⁵² B. Gürsoy, a.g.e., s. 18.

⁵³ C. Küçük, a.g.e., s. 59.

Osmanlı borçlarını bir düzene sokmak için II. Abdülhamid bir kararnâme çıkararak Osmanlı Devleti'nden alacağı olan ülkelerin temsilcilerinden oluşan karma bir komisyon kurulmuştur. Bu komisyona, Düyûn-ı Umûmiye Komisyonu adı verilmiştir⁵⁴.

Birinci Dünya Savaşı'na katılan Osmanlı Devleti, harp hâlinde olduğu İngiltere, Fransa, Rusya ve İtalya vatandaşlarına ait kuponların ödenmesini yasaklayınca, bu devletlere olan borçlar ödenmedi. 1920 yılında bu yasak kaldırıldı ancak TBMM Düyûn-ı Umûmiye'nin bütün varlığına el koydu. Lozan Antlaşması'nda borçlar ile ilgili hükümler üzerindeki anlaşmazlık sebebiyle 13 Haziran 1928 tarihinde bir antlaşma yapılarak genel borçların 1912 yılı öncesine ait olanların %62, daha sonraki borçların ise %76'sını ödemeyi kabul etti⁵⁵.

SONUÇ

Osmanlı Devleti, Birinci Dünya Savaşı sonrasında ömrünü tamamlamıştır. Eğer savaşa girmemiş olsaydı, içindi bulunduğu siyasî, ekonomik göstergelere göre güçlü bir devlet olarak hayatta kalması da mümkün değildi. En iyi ihtimal ile Osmanlı coğrafyasından ayrılan diğer devletler gibi, emperyalist bir batılı devletin hegemonyasına girecekti.

Savaş öncesinde; Osmanlı Devletini köşeye sıkıştıran İngiltere, Fransa, Rusya ve İtalya karşı cephede yer aldığından ikili dostluk görünümündeki ilişkiler kesildi. Almanya ise görünüşte de olsa müttefik konumunda olduğu için, açıkça emelini ortaya koymaktan uzak durmak mecburiyetinde kaldı. Osmanlı Devleti ile diğer devletler arasına konan bu mesâfe, onun rahat nefes almasını sağladı. Devlet-i Âli-yi Osman; gayr-ı Müslim haklarının korunması, dış borç karşısında iflas edip ekonomik bataklığa saplanması, kapitülasyonların doğurduğu devlet içinde devlet yapısının her geçen gün kabus olup üzerine çökmesinden bunalmıştı.

Savaş; ön plândaki batılı devletler ile irtibatı ortadan kaldırınca, Kapitülasyonların tek taraflı ilga edilmesi sağlanmış, borçların ödenmesi durdurulmuştur. Savaş sonuna kadar devam eden bu sıkıntının ertelenmesi, Osmanlı'nın yerine kurulan Türkiye Büyük Millet Meclisi {TBMM}'nin siyasî ve ekonomik durumunu pozitif yönde etkilemiştir. TBMM malî sıkıntı içindedir. İngiltere, Rusya, Fransa ve İtalya'ya ödenmesi gereken borçlar, belirtildiği gibi savaş sebebiyle ödenmemiş Düyûn-ı Umûmiye'nin kasasında tutulmuştur. TBMM'nin DU'nin mal varlığına el koyması, TBMM'nin geçici de olsa malî sıkıntısını gidermesine sebep olmuştur.

Kapitülasyonlar, savaş sebebiyle tek taraflı olarak kaldırılmış, Lozan görüşmelerinde en çok üzerinde durulan bu menfaat konusu, daha önce kaldırılmış olduğu için, Türkiye'nin gündeminde olmadığı ileri sürülerek pazarlık manevralarına hizmet etmiştir.

Batı ülkelerinin Osmanlı'ya şantaj olarak kullanmayı plânladığı Ermeni meselesi, savaş arifesinde gerçekleştirilmek üzereyken savaş, bu problemin ertelenmesine ve daha sonra tamâmen ortadan kaldırılmasına sebep olmuştur. Eğer Osmanlı Devleti savaşa girmemiş olsaydı, Vilâyat-ı Şarkiyye'de bir Ermeni devletinin kurulması hiç de zor değildi. Bu tehlike, savaşa girilerek önlenmiştir.

Osmanlı Devleti'nin yönetim anlayışı, cumhuriyet döneminde de çokça tartışılmıştır. Savaşa girilmeseydi ve Osmanlı varlığını sürdürseydi, bu yapının değişmesi çok zordu. Bugün, emperyalist ülkelerin doğrudan veya dolaylı olarak nüfuzları altında bulunan ülkelerde "Monorşi" yönetimini ayakta tutmaları pekâlâ Osmanlı içinde geçerli olacaktı. Osmanlı Devleti, rolünü Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ne devrederek çağdaş yönetim anlayışını da bahşetmiş oldu.

⁵⁴Bedri Gürsoy, a.g.e., s. 17

⁵⁵C. Küçük, a.g.e., s. 61

KAYNAKLAR

- ARMAOĞLU, Fahir H., Siyasî Tarih 1789-1960, Ankara 1973.
- AMUZEGAR, Jahangir, Managing The Oil Wealth Opec's Windfalls and Pitfalls, London 2001.
- Aspirations et Agissement Revolutionnaires des Comités Arménien avant et après la Proclamation de la Constitution Ottomane, Costantinople 1917
- BİLGENOĞLU, Ali, Osmanlı Devleti'nde Arap Milliyetçi Cemiyetler,
- BOZKURT, Gülnihal, Alman-İngiliz Belgelerinin ve Siyasî Gelişmelerin Işığında Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukukî Durumu, TTK, Ankara 1989. Dip not. 3.
- DEMİR, Haki, Medrese Meselesi, <http://www.fikirteknesi.com/> (26. 08. 2014)
- DJUVARA, T. G. , Cent Projets de Partage de la Turquie, 1281-1913, Paris 1914.
- Düstur, 1. Tertip, c. 2, Matbaa-i amire 1289, s. 938-961. ELİAÇIK, Recep İhsan, Adalet Devleti, İst. 2011.
- EMECEN, Ferudun Mustafa, Osmanlı Devleti ve Medeniyet Tarihi, I., İRCİCA, 1994
- FEIGL, Erich, "Milli Kilisesinin Zaferi ve Trajedisi" ERMENİ ARAŞTIRMALARI, Sayı 2, Haziran-Temmuz-Ağustos 2001
- Gürsoy, Bedri, "100. Yılında Düyun-u Umumiye İdaresi Üzerinde Bir Değerlendirme", İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi, Ord. Prof. Şükrü Baban'a Armağan İstanbul 1984.
- HAMİTOĞULLARI, Beşir, "İktisadî Sistemimizin Oluşmasında Lozan Andlaşmasının Etkileri", Lozan'ın 50. Yılına Armağan, İstanbul 1978.
- HOCAOĞLU, Mehmet, Arşiv Vesikalarıyla Tarihte Ermeni Mezalimi ve Ermeniler, İstanbul 1976.
- İnalçık, Halil, Osmanlı Döneminde Kapitülasyonların karakter ve mahiyeti, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (TDVİA), c. 22, İstanbul 2000.
- Küçük, Cevdet-Tevfik Ertüzün, "Düvün-ı Umumiyye", (TDVİA), C. 10, İstanbul 1994.
- Kurdakul, Necdet, Tanzimat Dönemi Basımında Siyasal ve Anayasal Fikir Hareketleri, Ankara 2000.
- KARACA, Ali, Anadolu Islâhâtı ve Ahmet Şakir Paşa (1838-1899), İstanbul 1993.
- KARAL, Enver Ziya, Osmanlı Tarihi, c. 5, TTK, 1983.
- KARPAT, Kemal H., Osmanlı Nüfusu 1830-1914, Timaş yay. 2010.
- KUTAY, Cemal, Türkiye İstiklal ve Hürriyet Mücadeleleri Tarihi, c. 2, İstanbul 1980,
- MANDELSTAM, Andrés, Le Sort de l'Empire Ottoman, Paris 1917.
- ÖZTUNA, Yılmaz, II. Abdülhamîd Zamânı ve Şahsiyeti, İstanbul. 2008. SASAKİ, Yoshiaki, Bay Sasaki'nin Hatıraları, 2013.
- SAKAOĞLU, Necdet, 20. Yüzyıl Başında Osmanlı Coğrafyası, 1907-1908. 2007.
- SARAÇ, Tahsin, Büyük Fransızca Türkçe Sözlük, Grand Dictionnaires Français-Turc, İstanbul 1989.
- Smythe, Dana Renee, Remembering the Forgotten Genocide: Armenia in the First World War, East Tennessee State University, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ağustos 2001.
- TANERİ, Aydın, Türk Devlet Geleneği Dün-Bugün, MEB yay. İstanbul 1993.
- TAŞ, Necati Fahri, Osmanlı-Ermeni İlişkileri 1912-1914 (Vilâyat-ı Şarkiyye Islâhâtı), Erzurum 2006.
- Türkiye Nüfusu, T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Türk Ocakları Merkez Heyeti Matbaası 1928.
- URAS, Esat, Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi, İstanbul 1976.
- YALÇIN, Osman, Son Bin Yılda Doğu ve Batı Medeniyetlerinin İktisadî Yapılarının Değişimi Üzerine Bir Deneme. TASSS. 2012.